

מקציר ראשון של האקדמיה

מאת יוסף לביד

הקונגרס הראשון: יוסף הקציר (מימין) ומוכריה ל"ר משה אבדור (שמאל) בחדר פרופ' קציר

הקונגרס הראשון של האקדמיה היהודית-המערבית נערך בחדר פרופ' קציר ב-13 בינואר 1967. השתתפו בו 45 חברים, ונעשה בו שינוי חשוב במבנה האקדמיה. הנושא המרכזי היה 'האקדמיה והחברה'.

הקונגרס הראשון של האקדמיה היהודית-המערבית נערך בחדר פרופ' קציר ב-13 בינואר 1967. השתתפו בו 45 חברים, ונעשה בו שינוי חשוב במבנה האקדמיה. הנושא המרכזי היה 'האקדמיה והחברה'.

מי מכיר, מי יודע על קיומה של 'האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים'? על פעולותיהם של מוסדות חשאיים בישראל יודע הציבור יותר מאשר על עבודתה של האקדמיה. חמישים בני האלמוות שלנו – למעשה מספרם 45 ויש עוד כמה כיסאות פנויים – אינם לובשים פראק ירוק-מוזהב כמו עמיתיהם בצרפת ואין הם מתנשאים מעל עמם כמו חברי ה'רויאל סוסייטי' בבריטניה ואף לא נוטלים חלק פעיל בניהולה של המדינה, דוגמת חברי האקדמיה למדעים בברית המועצות.

לעתים עוסקים חברי האקדמיה שלנו בכתיבת עבודות מדעיות שאין בהן, נאמר, כדי לעורר הד רחב בציבור. כגון 'הסכולאסטיקה שאחרי תומאס אקווינאס ומשנתם של חסדאי קרשקש ושל קודמיו' או 'מחקר באקריות מיוזוסטיגמאטיות של ישראל', שלא לדבר כבר על 'דקדוק הניב הארמי שבפי יהודי זאכו'.

מחקר צרוף, תורה לשמה – הם אבני יסוד של חיי תרבות; אבנים שאינן נראות על פני השטח, אך בלעדיהן לא היה לבניין מסד. אך גם לאבני יסוד אין צידוק, אם לא נבנה עליהן בניין. (ומי ימנה את אבני הפינה שהונחו בארץ ואחריהן לא בא ולא כלום?) ומכאן שבדקדוק יהודי זאכו לא די, ונשאלת השאלה: מה עוד האקדמיה עושה? במה היא מצדיקה את קיומה ואת התקציב של שלשת רבעי מיליון ל"י שהיא מקבלת השנה מקופת המדינה? ואת אכסנייתה היפה, שנבנתה מתרומתה של הגב' ון ליר על ידי האדריכלים רוניק ופוזנר בירושלים: בניין מופנם אל חצרות פנימיים, פאטיות נוסח ספרד (את הכנסת בנו דווקא בסגנון ההולם את אתונה מימי האקדמיה של אפלטון). ואם האקדמיה עושה משהו שיש בו תועלת או שיש בו עניין, מדוע אין שומעים על כך?

"אשיב לך תחילה על השאלה האחרונה", אומר נשיא האקדמיה, פרופ' אהרן קציר. "חשבנו כי נוכל לגבש את המוסד ביתר קלות, אם

נעשה את מלאכתנו בצנעה." פרופ' קציר – תמונתו הופיעה רק בחודש שעבר בשער השבועון האמריקני בעל היוקרה 'סאטרדיי רוויו' בצירוף רשימה על הניסיונות שהוא עורך במכון ויצמן עם "רובוט בעל שרירים". הוא נמנה עם קומץ המדענים הישראלים שרכשו לעצמם – ולמולדתם – שם ומוניטין ברחבי העולם המדעי. הוא נשיא האיגוד העולמי לביופיזיקה וחבר הוועדה למדע ולטכנולוגיה לארצות המתפתחות מטעם הארגון הבינ-לאומי של המדענים (היום פרופ' קציר עומד לצאת לפריז כדי להשתתף בשיבת הוועדה). ויש לו עוד תארים אקדמיים כהנה וכהנה. אך אם יש כיבוד שעוד עשוי לעורר בו תחושה של חשיבות עצמית – תכונה שכלל אינה ניכרת בו – הרי הוא, לפי דבריו, תואר נשיא האקדמיה.

"בן-גוריון, שבהיותו ראש הממשלה יזם את הקמת האקדמיה", מספר פרופ' קציר, "רצה לקרוא לה בשם 'בית ועד לחכמים'. זה נראה לנו יומרני במקצת. במסורת היהודית מדברים, לכל היותר, על תלמידי חכמים. הסתפקנו אפוא בביטוי 'אקדמיה'." אקדמיה, הגן באתונה הנקרא על שם הגיבור אקדמוס, שימשה במשך תשע מאות שנה מקום מפגש לפילוסופים. מה תועלת באקדמיה כיום, כאשר הפילוסופים נדחקו לקרן זוית ואת מקומם תפסו ספציאליסטים למיניהם? מה טעם לכנס חמישים אנשי מדע תחת גג אחד שעה שאת מספר המקצועות האקדמיים מעריכים ב-20,000?

העמודים בראש: נשיא האקדמיה הישראלית למדעים פרופ' אהרן קציר (מימין) ומכירה ל"ר משה אבדור

האומנם מרוכזים באקדמיה מיטב אנשי המדע בישראל? "בשנת 1958, משיב פרופ' קציר, "פנה בן-גוריון אל האוניברסיטה העברית, אל מכון ויצמן ואל הטכניון וביקש שכל אחד מן המוסדות האלה יגיש בנפרד רשימה של מבחר המדענים בארץ הראויים להיות חברי האקדמיה. אותם אנשי מדע בלבד שהיו כלולים בכל שלוש הרשימות היו הגרעין אשר בחר מתוכו את שאר חברי האקדמיה. שיטה זו מבטיחה כי חברי האקדמיה ייבחרו על דעת אנשי מדע בלבד, והם נבחרים לכל ימי חייהם. את נשיא האקדמיה ממנה נשיא המדינה, גם כן על פי המלצת חברי האקדמיה. הנשיא הראשון היה, כידוע, מרטין בובר ז"ל." מספר החברים הוגבל ל-50 (במניין זה אינם כלולים הקשישים מגיל 75), מחציתם ממדעי הטבע ומחציתם ממדעי הרוח. אולם ענפי המדע אינם מיוצגים לפי דרג חשיבותם. הבחירה היא של אישים ולא של מדעים.

מדוע רק 50 חברים? "האמת היא שאין לנו יותר מ-50 אנשי מדע דגולים."

שלא כמסורת האפלטונית, האקדמיה הישראלית למדעים אינה משמשת אכסניה לאנשי רוח אשר אינם אנשי מדע: "חשבנו תחילה אם לכלול גם סופרים, מלחינים וכיו"ב, מסביר פרופ' קציר, "אך הגענו למסקנה כי אנחנו עשויים להסתבך בפלוגתות בעלות אופי אמנותי, בעוד שההערכה לגבי הישגיהם של אנשי מדע היא פחות או יותר אחידה."

ש"י עגנון למשל אינו חבר האקדמיה; בובר היה חבר האקדמיה לא כסופר אלא כפילוסוף; דב סדן הוא חבר האקדמיה על סמך היותו בלשן; שלונסקי אינו חבר האקדמיה, אף כי אלתרמן כתב פעם שיר בשם "שלונסקי באקדמיה" (הוא התכוון אז לוועד הלשון).

האם האקדמיה עושה לקידומה של הפעילות המדעית? "בן-גוריון חשב כי המשימה העליונה של האקדמיה היא בחיבור מונומנטלי: ההיסטוריה הכוללת של העם היהודי, "משיב פרופ' קציר, "משימה כבירה ונטל גדול מדי." אנחנו מסתפקים לעת עתה בפרסום שיטתי של המקורות לתולדות היהדות. אם תחשוב על כל הדוקומנטים המצויים ברחבי תבל וקשורים בצורה זו או אחרת בעברו של העם היהודי, תבין את היקפה של עבודה כזו. דובנוב וגרץ נחשבים כיום ל'מדע פופולרי', משום שפשוט לא עמדו לרשותם המקורות, החומר העובדתי הדרוש לכתבת ההיסטוריה היהודית."

אבני-פינה לתרבותו של עם

חלק ניכר מעבודת האקדמיה מתבטא במימון, בעידוד ובהוצאה לאור של פרסומים מדעיים אשר אינם 'משתלמים' ולא היה נמצא להם מושיע אילולא האקדמיה: קבצים של הרצאות שהושמעו בין כותלי האקדמיה ועבודות של פרופסורים בתחומים המיוחדים להם, כגון מחקר של שלושה מדענים על האדם הקדמון שחי באזור זה לפני כמיליון שנה ועל סביבתו. האקדמיה משתתפת עם בית המדרש לרבנים באמריקה בעבודה העצומה שנעשת בעריכתו של מ' קוסובסקי בחיבור ראשון של קונקורדנציה לתלמוד הירושלמי. החיבור נערך בעזרת מחשב אלקטרוני של המרכז למיכון משרדי. לפני שבועות מספר יצאו שני הכרכים הראשונים (כרך של טקסט

"למילה 'אקדמיה', "אומר נשיא האקדמיה, "יש הרבה שימושים. כאשר נפגשו עשרה בחורים מ'השומר הצעיר' כדי ללבן איזו בעיה קראו לזה 'אקדמיה'. לייבניץ הקים, לפני כ-300 שנה כברלין את האקדמיה הראשונה במתכונת מודרנית, מתוך תקווה כי אנשי מדע מענפים שונים ימצאו לשון משותפת, ומטרה זו משמשת כל אקדמיה למדעים עד היום. היו אקדמיות שהוקמו כדי לתת ביטוי לדעות משותפות, במובן מצומצם יותר של המילה. ה'רויאל סוסייטי' הבריטית, למשל, נוסדה כדי להילחם בתורת אריסטו. תורת אריסטו מכוונת לחקירת מטרותיהן של התופעות, מגמה המביאה לתפיסת עולם דתית, בעוד שחברי ה'רויאל סוסייטי' ביקשו לחקור את מהותן של תופעות הטבע. במאה ה-18 התחילו להבין כי אקדמיה בשירות המדע משרתת אינטרס לאומי. פיוטר הגדול, שבנה אקדמיה בסנט פטרסבורג, ראה בה מה שכיום מכנים 'נוקלאוס של קריסטליזציה', כלומר גרעין שסביבו יכולים להתגבש חיי מדע ברוסיה. במאה ה-19 החל המדע להשתלט על סביבתו. לינקולן הבין כי אקדמיה יכולה להביא תועלת של ממש. הוא הקים את האקדמיה הלאומית האמריקנית למדעים כדי שגם תסייע לו בניהול המלחמה נגד הדרום. אולם לקראת סוף המאה הקודמת ירד ערכן הממשי של האקדמיות, משום פיצול המדעים, שלא נמצא ביניהם עוד מכנה משותף וממילא לא היה ערך מעשי למפגש בין מלומדים אשר לא הבינו איש את רעהו. האקדמיות הפכו למוסדות כיבוד של מדענים זקנים. מצב זה נמשך עד לשנות השלושים של המאה שלנו כאשר נמצא הקשר בין כימיה לפיזיקה, בין כימיה לביולוגיה ולמעשה נוצר גשר המקשר בין מדעי הטבע. באקדמיות החלו שוב לדבר שפה אחת.

בינתיים חדר המדע למשק הלאומי. המידוע של המשק הפך לחלק אינטגרלי של חיי הכלכלה, וממשלות נוכחו לדעת כי יש להן אינטרס חיוני בקואורדינציה בין ענפי המדע. הראשונים שעמדו על כך היו השלטונות של מזרח אירופה, שהרחיקו לכת עד כדי הפיכת האקדמיות למיניסטריונים של המדע. כיום נסוגו במקצת, לאחר שהסתבר כי אנשי מדע אינם אדמיניסטרטורים, ואדמיניסטרטורים אינם מסוגלים לכוון מחקר מדעי, אך בתחום המדע הטהור נהנות גם כיום האקדמיות הסובייטיות מאוטונומיה רבה. עם זה האקדמיות בברה"מ משרתות מטרות לאומיות: לפיתוחו של האוראל קדם מחקר מקיף מטעם האקדמיה למדעים. וגם באמריקה, האקדמיה למדעים פועלת, באמצעות ארבע מאות ועדות, לפיתוחו של המשק ולמידוע בכל תחומי חיים. על רקע זה, כלומר לאור ההתפתחויות האלה, צריך לראות גם את היווצרותה, קיומה ופעולתה של האקדמיה למדעים בישראל, "אומר פרופ' קציר.

חוק "50 אנשי מדע דגולים"

חוק האקדמיה, שנכנס לתוקפו ביוני 1961, מגדיר את מטרותיה: לרכז באקדמיה מיטב אנשי המדע בישראל; לקדם פעילות מדעית; לייצג לממשלה בפעולות מחקר ותיכנון בעלות חשיבות לאומית; להקים מגע עם אקדמיות בחו"ל; לייצג את המדע הישראלי בכינוסים בין-לאומיים; וכן לפרסם חיבורים מדעיים.

תפקידו של

בציבור הסטודנטים והקרובים לו מובעות לעתים קרובות דעות הגורסות שאין הסטודנט העברי ממלא את התפקיד המתאים לו במערכת התחייה הלאומית שלנו. מורים על כך שהסטודנטים תפסו מקום חשוב ועיקרי בתנועות החברתיות והלאומיות באירופה במאות ה"ט והכ'. כיום עדים אנו לתופעות דומות בקרב עמי המזרח – משכנינו הישרים ועד לסין. בכל הארצות האלה שימשו האוניברסיטאות ואיגודי הסטודנטים מרכזים חשובים של שינויים חברתיים, תרבותיים ומדיניים. לעומת זאת אין הסטודנט העברי בארץ ישראל מורגש כלל וכלל בחיים הציבוריים של היישוב או של התנועה הציונית. ציבור הסטודנטים איננו מהווה גוש ציבורי מאורגן ופעיל, בעל צביון חברתי ותרבותי עצמאי. הסטודנטים הגומרים את חוק לימודיהם נבלעים לחלוטין בתוך חוגיהם החברתיים או המקצועיים ואינם מהווים גורם עצמאי, תוסס ומתסיס בציבור. טענות ממין זה אפשר לשמוע כמעט בכל אספות המפלגות והגושים של הסתדרות הסטודנטים. בתחילת כל שנה מכים על חטא, מחליטים כביכול על שינוי הדרך, והעולם למנהגו חוזר.

כדאי היה, דומני, לבחון את הדעות הללו, את ההנחות הכלולות בהן ולראות האם הן מתאימות למציאות העברית בארץ. מן הדין לברר מה התפקידים שאפשר להטיל על הסטודנט העברי בהתאם למציאות זו. כל עוד לא ביררנו לנו עניין זה, ולו גם בירור ראשוני בלבד, הרי כל הסמאות הכלליות והדיבורים המלהיבים אינם אלא מזיקים. הם מפנים את תשומת הלב שלנו מהתפקידים ומההפעולות הממשיות אשר אפשר לטפחן ולקיימן ומובילים לקראת אפתיה והסתגרות המתלבשת באצטלאות פרזאולוגיות ריקות.

נכון הוא למעלה מכל ספק שאין הסטודנט העברי ממלא תפקיד דומה לזה שממלאים הסטודנטים בתנועות החברתיות והלאומיות באירופה ובמזרח מאז אמצע המאה ה"ט: אין הוא עומד בראש תנועות כאלה, וציבור הסטודנטים אינו מרכז חיוני שלהן. על כך לית מאן דפליג. נראה לי רק שההערכה השלילית המלווה בדרך כלל עובדה זו מקורה בטעות יסודית. הסטודנט איננו עומד בראש המערכה הציבורית שלנו משום שהציבור שלנו הגיע כבר לדרגה גבוהה למדי של בגרות חברתית ופוליטית. היישוב היהודי נושא את עצמו מבחינה פוליטית, הוא ציבור בעל תודעה וארגון ציבוריים ופוליטיים מלאים. תודעה זו היא נחלתן של רוב שדרות היישוב, גם אם כמובן בצורות ובביטויים שונים למדי. עצם הדבר כבר אינו מאפשר שהציבור האקדמי בתור כזה יתפוס מקום ראשון ומיוחד במינו בחיים הציבוריים.

הארצות שבהן מילאו הסטודנטים תפקיד ראשוני וחיוני כל כך בהתעוררות החברתית היו בדרך כלל בלתי מגובשות ובלתי מאוחדות מבחינה ציבורית-לאומית. רוב האוכלוסיה עדיין הייתה מסוגרת במסגרות חברתיות צרות, כפרים ועיירות מבודדים, והאופק החברתי שלה לא חרג בהרבה מעבר למסגרות אלו.

וכרך של אילוסטרציות) של הצומח בארץ ישראל, "ספר שמאחוריו עומדות שלושים שנות עבודה בראשות של פרופ' זהרי" – מציין נשיא האקדמיה. במרוצת השנים יוצא לאור גם המחקר על החי בארץ-ישראל – בעשרה כרכים. אלה הם אותן אבני-פינה שתרכותן של עם בנויה עליהן.

ומה בדבר הייעוץ לממשלה בתחומים מדעיים?

"דוגמה אקטואלית: מינינו ועדה שתחקור את מצבו של החינוך הגבוה בישראל. והכוונה אינה למחקר אדמיניסטרטיבי ואין בדעתנו להתערב בבעיות השכר. ננסה לעמוד על שאלת הרמה המדעית בלימודים האקדמיים, נברר אם אין מקום להרחיב את מסגרת הלימוד לתחומי מדע חדשים ונצביע על תחומי מחקר שיש לדעתנו לפתח."

הוצאה וקבלה

האקדמיה עושה לא מעט גם להגשמת אותו סעיף בחוק המסמך אותה לטפל בקשרים בין-לאומיים בענפי מדע שונים. מוסדות מדע מחפשים את חסותה של האקדמיה לעריכת כינוסים מדעיים ולהשתתפות בכינוסים בחו"ל: לא רק משום שחסות האקדמיה משמשת ערובה לסטנדרד מסוים, אלא גם מן הסיבה הפרוזאית שהאקדמיה מוכנה להשתתף בתקציבם של אירועים שנמצאו בעיניה ראויים לתמיכה. בחודש הבא תארח האקדמיה את הוועד הפועל של הוועדה המדעית הבין-לאומית למחקר אוקיאנוגרפי. בעוד שנה וחצי יגיעו לישראל 150 ביופיזיקאים העוסקים בחקר הממברנות – תחום הקרוב ללבו ("גם הלב עשוי ממברנות") של פרופ' קציר.

"אנחנו חברים במועצה הבין-לאומית של איגודים מדעיים, אומר פרופ' קציר, "המאחדת 57 אקדמיות ו-15 ארגונים בין-לאומיים למדע ומשמשת ארגון הגג של המדע החופשי בעולם. המועצה פועלת כ-15 ועדות וישראל חברה ב-14 מהן. בין השאר אנחנו חברים בוועדה לחקר החלל, ודרכה מקבלים אינפורמציה על פיתוח טילים – חומר שכמעט ואין אפשרות להשיגו בדרך אחרת. האקדמיה היא גם כתובת. האיטלקים, למשל, יוזמים עכשיו הקמת מוסד כל-אירופי לפיזיקה. הם רוצים לשתף את ישראל ומטבע הדברים פונים אל האקדמיה למדעים. אגב, המוסדות המדעיים בעולם החליטו כנראה להתעלם מעובדות גאוגרפיות וכוללים את ישראל, באופן אוטומטי, בין ארצות אירופה."

חברות באקדמיה היא עיסוק חלקי בלבד. חברי האקדמיה הם לרוב פרופסורים במוסדות אקדמיים המקדישים איש איש לפי רצונו ואפשרויותיו חלק קצוב מזמנם לעבודות במסגרת האקדמיה למדעים. לצדו של נשיא האקדמיה עוסקים בניהולו של המוסד סגן הנשיא, הפרופ' (לקבלה) גרשם שלום והמנהל הכללי (החדש) ד"ר משה אבידור. נאמר כי באקדמיה קיימת חלוקת תפקידים אידאלית: ד"ר אבידור עוסק בהוצאה ופרופ' שלום בקבלה.